

“INTELECTUALITATEA DE LA CHIȘINĂU A APROPIAT VICTORIILE ANULUI ISTORIC 1989”*

Acad. **Gheorghe DUCA**,
președintele A.Ș.M.

INTELLECTUALITY FROM CHISINAU APPROACHED THE VICTORIES OF THE HISTORICAL YEAR 1989

The year of political miracles 1989, signifies at the European and global level, the end of the Cold War, the beginning of the end of the soviet empire, the Fall of the Berlin Wall, reunification of the German nation - events of epochal importance without which the national emancipation of Eastern-European people and condemning the communism as an ideology against human being, haven't been possible. Long and hard was the way of Moldovans between Prut and Nistru to the Saint Liberty. Animated by the intellectuality from Chisinau, the popular movement between the years 1988-1989 was axed on an essential identity message- passing to the Latin alphabet and officializing the Romanian language as a state language. The year 1989 didn't come on a bear place. The strike for the national values was a smouldering one, but it continues in this space and forms a special chapter of great tragedy and sacrifice in the national history.

-Excelențele Voastre Domnilor Președinți,
onorată asistență,
dragi colegi!

Sunt onorat să mă aflu astăzi în această sală, alături de o seamă de personalități, care, prin activitatea lor consecventă, au contribuit, pas cu pas, la prăbușirea comunismului – ca sistem totalitar și la edificarea instituțiilor democratice în țările din Europa Centrală și de Sud-Est.

Am acceptat cu bucurie invitația Dvs și doresc să exprim alese sentimente de grațitudine Fundației Române pentru Democrație, în persoana Excelenței sale Domnul Președinte Emil Constantinescu, care a organizat această reuniune importantă pentru timpul prezent, dar mai ales pentru viitorul democratic și prosper al statelor noastre. Or, se știe, e foarte greu să obții o victorie, dar este și mai greu să o menții,

*Discurs rostit la Conferința internațională 1989 - anul care a schimbat lumea. Viziunea protagoniștilor schimbării asupra viitorului Europei. 3 decembrie 2009, Palatul Parlamentului, București

să o valorifici întru binele fiecărui cetățean, să transformi idealurile oamenilor în realitate. Evoluția evenimentelor din R. Moldova, pe parcursul acestor 20 de ani, când victoriile anilor 1989-1991 au fost deturnate de forțele revanșarde, constituie o ilustrare în plus a acestei axiome.

Pentru alții – generațiile de după instaurarea comunismului de tip sovietic, aceste evenimente istorice au însemnat descoperirea gustului libertății, minunea renașterii naționale, revenirea la valorile strămoșești, independență geopolitică și suveranitate națională.

Generațiile de după 1989 trebuie să se pătrundă de adevărul că drepturile și libertățile de care ne bucurăm în prezent și pe care le considerăm firești, au fost până în 1989 idealuri sfinte, aproape imposibile, pe care înaintașii noștri le-au realizat cu prețul vieții și al suferinței. E suficient să amintim aici mărturia regretatului nostru poet Grigore Vieru: “Unii visau să ajungă în cosmos, iar eu visam să trec Prutul...”. Jertfele revoltelor anticomuniste, – de cele mai multe ori înăbușite în sânge de regimurile totalitare aflate în agonie, reprezintă dovezi incontestabile ale aspirației firești a omului pentru Libertate, ca valoare supremă, ca simbol al demnității de om.

Lung și greu a fost drumul nostru, al moldovenilor dintre Prut și Nistru, spre Sfânta Libertate. Însuflețită de intelectualitatea de la Chișinău, mișcarea populară din anii 1988-1989, bazată pe un romantism militant, a început cu două sloganuri principale: *Unire moldoveni!* – contra rusificării și *Limbă, Alfabet*, adică declararea limbii române ca unecă limbă oficială în RSSM și revenirea la alfabetul latin, schimbat de Stalin cu alfabetul chirilic. Mișcarea de Eliberare Națională din Moldova sovietizată a pornit, deci, ca un bulgăre de zăpadă, care s-a transformat treptat într-o autentică avalanșă, culminând la 31 august 1989 – încă până la căderea Zidului Berlinului, cu prima și cred cea mai mare victorie a ființei noastre naționale: oficializarea limbii române îmbrăcată în veșmânt latin și constituirea unei noi realități social-politice, pe care n-o mai putea ignora nici Mihail Gorbaciov și nici subalternii săi de la Chișinău. Intelectualitatea basarabeană a conștientizat încă atunci că obținerea Limbii și a Alfabetului latin înseamnă TOTUL pentru supraviețuirea noastră ca neam. Lupte mari s-au dat chiar și pentru înlocuirea sintagmei *TRECEREA la alfabetul latin* cu *REVENIREA la alfabetul latin*, ultima având o semnificație esențială – de revenire la originile noastre latine, asupra căreia

a insistat cu tărie scriitorul, lingvistul Vlad Pohilă, care a elaborat capitolul *Grafie Latină a Scriitorii celor 66*, devenită istorică. Iată de ce Sărbătoarea Națională “Limba noastră cea română”, botezată astfel de poetul Grigore Vieru, este pentru noi cea mai frumoasă și cea mai apropiată sufletului, R. Moldova fiind singurul stat din lume, care are o astfel de sărbătoare națională, precum și un imn dedicat limbii, pe versurile preotului Alexe Mateevici.

Pentru moldovenii de la Est de Prut, anul 1989 nu a venit însă pe un teren gol. Lupta pentru valorile naționale a fost una mocnită, dar continuă, implantată în sânge din tată-n fiu ca o imunitate genetică contra asupritorilor. Cu toate că după 1940, regimul stalinist a împușcat, a îngropat de vii în gropi cu var, a deportat în Siberia, în mai multe valuri, intelectualitatea basarabeană: scriitorii, învățătorii, preoții, medicii, notarii, avocații, judecătorii, – la începutul anilor ‘60, la Chișinău, se conturează o nouă elită intelectuală cu conștiință națională, care, prin operele ei, menține vie flacăra limbii, istoriei, folclorului și bisericii strămoșești. Țin să menționez aici cel puțin o parte dintre personalitățile acestei pleiade cu care ne mândrim și de la care am învățat dragostea de neam și o limbă română literară: prozatorii Ion Druță, Aureliu Busuioc, Vasile Vasilache, Vladimir Beșleagă, Spiridon Vangheli, Alexei Marinat, poeții Grigore Vieru, Gheorghe Vodă, Petru Zadnipru, Dumitru Matcovschi, Petru Cărare, Vasile Levițchi – scriitori încurajați, promovați și chiar protejați de poetul Andrei Lupan, regizorii Ion Ungureanu, Emil Loteanu, Ion Sandri Șcurea, actorii Eugeniu Ureche, Valeriu Cupcea, Victor Ciutac, Veniamin Apostol, Mihai Volontir, compozitorul Eugen Doga, savanții Nicolae Testemițanu, Sergiu Rădăușanu, Vasile Coroban, Ion Vatamanu, Ion Borșevici ș.a., care au intrat în istorie ca fiind parte a *generației de aur* din perioada postbelică.

Pentru a înțelege mai bine fenomenul renașterii naționale de după 1940 și rolul elitei intelectuale în procesul de subminare a comunismului, voi recurge la o cronologie a evenimentelor istorice majore, care au pregătit etapă cu etapă apropierea marilor victorii din 1989 și care demonstrează o dată în plus că sângele apă nu se face...

În anul 1940 este arestat și condamnat la 15 ani de Gulag sovietic scriitorul Nicolae Costenco, animatorul vieții literare din Basarabia interbelică, alături de unul dintre înfăptuitorii Unirii din 1918,

Pan Halippa. Nicolae Costenco a făcut ani grei de pușcărie pentru că a afirmat deschis că vorbește limba română. A trăit până în anul 1993, a prins, deci, căderea comunismului și nu s-a dezis niciodată de limba română.

La 27 mai 1947 este arestat tânărul scriitor Alexei Marinat pentru Jurnalul său în manuscris *Eu și lumea*, în care descria ororile comunismului – deportările, foamea organizată, exterminarea intelectualității, rusificarea moldovenilor. Este condamnat la 10 ani de lagăr cu regim sever în Siberia. Disidentul politic și scriitorul-martir Alexei Marinat, *Jurnalul* căruia a fost publicat abia după 1991, a fost supranumit de criticii literari drept “un Soljenițin al Basarabiei”, iar poetul Nicolae Dabija l-a definit “legenda pe nume Alexei Marinat”.

În anul 1965, la Uniunea Scriitorilor de la Chișinău, prozatorul și dramaturgul Ion Druță pune problema revenirii la grafia latină, declarând că “pentru o limbă cu rădăcinile latine, ar fi firesc să se treacă la alfabetul latin”. Urmează câteva cărți interzise, considerate *antisovietice și naționaliste*, tirajul cărora a fost ars. Este vorba de cărțile poezilor Dumitru Matcovschi, Grigore Vieru, Petru Cărare, Gheorghe Cutasevici, ultimul scriind un acrostih care se citea de sus în jos “România”.

La 13 iunie 1972, grupul Alexandru Usatiuc-Bulgăr, Gheorghe Ghimpu, Valeriu Graur și Alexandru Șoltoianu, fondatori ai unei mișcări anticomuniste clandestine numită *Frontul Național Patriotic din Basarabia și Nordul Bucovinei*, sunt condamnați la 7 și 6 ani de Gulag sovietic. Acest grup lupta pentru ieșirea Republicii Moldova din componența URSS. Alexandru Usatiuc-Bulgăr fusese chiar la București pentru a-i cere sprijin lui Nicolae Ceaușescu, dar acesta i-a trădat pe basarabeni. La 30 iunie 1970, Ion Stănescu, președintele Consiliului Securității de Stat al Republicii Socialiste România trimite o scrisoare strict secretă și toate documentele șefului KGB-ului sovietic, Iuri Andropov.

În anul 1979, compozitorul Eugen Doga, transnistrean și poetul Grigore Vieru, basarabean trec Prutul și se cunosc personal la București, unde au realizat, împreună cu regizorul Ion Popescu-Gopo, un minunat film pentru copii – *Maria, Mirabela*. În anul 1987, la Uniunea Scriitorilor de la Chișinău începe coagularea forțelor democratice. La 3 iunie 1988, la Uniunea Scriitorilor este înființat Frontul Popular din Moldova, forța politică care deșteaptă masele și inițiază Mișcarea de Eliberare Națională. În luna aprilie 1988, Dumitru Matcovschi publică

în revista *Nistru* (astăzi – *Basarabia*) articolul scriitorului Valentin Mândăcanu *Veșmântul ființei noastre*, în care se referă la starea deplorabilă a limbii române în Basarabia și la necesitatea revenirii la alfabetul latin. Articolul are efectul unui dangăt de clopot, care vestește o primejdie și adună lumea la biserică. În luna iulie 1988, elita intelectuală din Moldova își asumă curajul să meargă și mai departe. În ziarul *Învățământul public*, condus de Anton Grăjdieru, apare celebra *Scrisoare a celor 66 savanți și oameni de cultură*. Curajul lor a fost cu atât mai admirabil cu cât fiecare a semnat pe cont propriu, neștiind care sunt numele celorlalți semnatori. Această Scrisoare a constituit primul manifest public al elitei intelectuale din Republica Moldova înaintat regimului comunist al URSS. Documentul avea trei capitole argumentate științific: unitatea „limbii moldovenești” cu limba română, necesitatea decretării limbii române ca limbă de stat și necesitatea revenirii la alfabetul latin.

La 7 noiembrie 1988, de ziua “revoluției” lui Lenin, mai multe femei cu copii în brațe și grupuri de tineri s-au așezat pe caldarâm în fața tancurilor sovietice pentru a le împiedica să ajungă la parada militară din centrul Chișinăului. La 15 ianuarie 1989, de ziua lui Mihai Eminescu, apare prima publicație periodică cu grafie latină, tipărită la Chișinău. Este vorba de săptămânalul cu cel mai mare tiraj *Literatura și Arta*, condus de poetul Nicolae Dabija. În luna martie 1989, este tipărit clandestin în capitala Letoniei primul număr al publicației redeșteptării naționale *Glusul*. Cel de-al doilea număr fiind tipărit în luna iulie, la Vilnius.

La 27 august 1989 este convocată prima Mare Adunare Națională, organizată de liderii Mișcării de Eliberare Națională: Grigore Vieru, Nicolae Dabija, Leonida Lari, Lida Istrati, Nicolae Costin, Mihai Cimpoi, Ion Hadârcă, Ion Borșevici, Alexandru Moșanu, Andrei Țurcanu ș.a. Această Mare Adunare a Poporului – peste 100 de mii de participanți, a fost însuflețită de muzica Reînvierii interpretată de Ion și Doina Aldea Teodorovici. Peste câteva zile, la 31 august 1989, parlamentul de la Chișinău a adoptat limba română drept limbă de stat și revenirea la alfabetul latin. La 24 decembrie 1989, deputații poporului de la Moscova condamnă Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui. Deputații moldoveni participă activ la acea ședință, susținând inițiativa colegilor din țările baltice care obținuse copia documentului secret. În timp ce Mihail Gorbaciov le spunea deputaților că documentul în original “s-a pierdut”.

Această trecere în revistă a evenimentelor de importanță covârșitoare pentru noi nu va fi completă, dacă nu vom reaminti alte câteva date istorice: alegerea primului Parlament pe cale democratică – 1990, organizarea, la 6 mai 1990, a primului *Pod de Flori* pe Prut, când – fie și numai pentru o zi – a căzut Cortina de Fier de pe Prut. Declarația de Suveranitate adoptată de Parlament la 23 iunie 1990 și Declarația de Independență a Republicii Moldova din 27 august 1991, în care este consfințită limba și unitatea poporului roman, “în conformitate cu idealurile și năzuințele sfinte ale poporului în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale”.

Cele spuse mai sus arată că rolul elitei intelectuale din Republica Moldova în procesul de Renaștere Națională și redobândire a Libertății a fost unul fundamental și decisiv. Aceasta a reușit să consolideze în jurul ideii naționale mase largi ale populației. Altfel spus, și-a îndeplinit nobila misiune de a fi călăuză poporului său în momentele istorice de grea cumpănă, exprimându-și astfel protestul față de regimul comunist totalitar și atașamentul față de valorile democratice. Readucând în actualitate o afirmație celebră a lui Mihai Eminescu, vom spune că intelectualitatea din R. Moldova și-a apărut cu demnitate sărăcia, și nevoile, și neamul și o face în continuare, pentru că lupta pentru realizarea idealurilor naționale nu s-a încheiat, câtă vreme nu s-a făcut dreptatea istorică de a fi membri cu drepturi depline a Europei unite.

În calitatea mea de președinte al Academiei de Științe a Moldovei, aș dori să subliniez faptul că rolul savanților în societatea moldoveană nu s-a limitat la acești ani de glorie. Oamenii de știință au stat mereu de veghe. În 1994, timpuri tulburi s-au abătut peste Republica Moldova. Clasa politică a ignorat îndemnul Academiei de Științe de a nu politiza și ideologiza subiectele de ordin lingvistic și identitar, precum limba, istoria, etnogeneza, cerându-le să lase aceste probleme pe seama oamenilor de știință. La 29 iulie 1994, regimul agrariano-comunist a adoptat Constituția Republicii Moldova în care, contrar adevărului științific și Declarației de Independență a Republicii Moldova, este introdusă așa-numita *limbă moldovenească*. În aceste condiții, savanții s-au văzut obligați să-și reconfirme poziția din 1989, adoptând la 9 septembrie 1994 Hotărârea Prezidiului Academiei de Științe a Moldovei, în care se menționează că *denumirea corectă a limbii vorbită în R. Moldova este LIMBA ROMÂNĂ*. Din păcate, aceeași ofensivă contra adevărului istoric și

științific a fost declanșată ulterior și de guvernarea comunistă, fără a ține cont de opinia intelectualității din Republica Moldova. Cu toate acestea, Academia de Științe a rezistat tuturor presiunilor de ordin politic, economic și își menține în continuare poziția principală privind limba română, pentru că adevărul este mai puternic și penalizează dur politicienii care își acoperă incompetența, interesele de grup și reaua credință cu tot felul de speculații pe teme extrem de sensibile.

Ziua de 7 aprilie 2009 constituie o lecție în plus pentru toți politicienii care ignoră aspirațiile firești ale propriului popor. În acea zi a Bunei Vestiri, tinerii au ieșit cu zecile de mii în centrul Chișinăului pentru a protesta împotriva falsificării alegerilor, a minciunii, a metodelor sovietice de manipulare și îndoctrinare a electoratului, împotriva tendințelor unui partid de a monopoliza puterea în stat. De fapt, protestul tinerilor a fost un *cartonaș roșu* dat politicienilor, care după ce obțin votul, uită de interesele vitale ale cetățenilor sau chiar lucrează împotriva lor.

Sacrificiul tinerilor n-a fost în zadar. Pe scena politică din Republica Moldova a apărut o nouă clasă politică – tânără, entuziastă și pragmatică. Noua guvernare și-a propus drept obiectiv prioritar aderarea la Uniunea Europeană, anunțând pași ambițioși în acest sens. În demersul proeuropean al Republicii Moldova, tinerii politicieni de la Chișinău au însă nevoie de mult sprijin, încurajare și susținere financiară pentru a scoate țara din prăpastia economică în care au găsit-o. În calitatea mea de cetățean, dar și de membru al Guvernului Republicii Moldova, profit de această reuniune importantă ca să vă solicit sprijin pe toate căile pentru R. Moldova în vederea revenirii noastre în familia democrației europene, astfel încât să avem un viitor împreună, mereu alături la bine și la greu.

Ne exprimăm speranța că veți face uz de toate instrumentele naționale și internaționale de care dispuneți pentru a ajuta nedreptățita populație moldoveană, trecută prin cele mai cumplite drame și experimente istorice.

București, 3 decembrie 2009

Elena Bontea. *Balada "Miorița"*, u/p, 1977